

Skoler og undervisning i Odense i Hans Tausens barndom

Af *Anne Riising*

Det er her i 1994 500 år, siden Hans Tausen blev født. Datoen kendes ikke, og desværre ved man i det hele taget ikke ret meget om hans barndom. Han har ikke selv skrevet noget derom; det er andre, der har berettet om det, men det er ikke altid lige korrekt. Hans svigersøn forfattede ganske vist en udførlig gravskrift, men på adskillige punkter er oplysningerne i den bevisligt forkerte. Hans Tausen skal selv have fortalt, at hans fader »slog ham fra ploven«, og at han derfor løb væk. Ud fra dette har man naturligt troet, at faderen var bonde; et lokalt sagn siger dog, at han var smed. Da man dengang tog sit efternavn efter sin faders fornavn, skulle faderen altså have heddet Tave – som vi kender det fra sangen »På Tave Bondens ager«. Imidlertid er det mest sandsynligt, at Tausen var et familienavn, fordi Hans Tausens sønner også hed Tausen, – de skulle jo ellers efter den gængse fremgangsmåde have heddet Hansen. En anden kilde tyder på, at hans fader faktisk hed Markvard eller Markvor. Så hvis Tausen ikke var et familienavn, ville Hans Tausen have heddet Hans Markvardsen.

Det er rimeligt sikkert, at han blev født i Birkende, og i hvert fald var han fynbo, fordi den fynske dialekt præger hans danske skrifter. Men han blev munk i Antvorskov Kloster, som var et johanniterkloster, der kun optog adelige, så der er grund til at formode, at Hans Tausen selv var af adel. Imidlertid var mange lavadelige på den tid ganske forarmede og levede næsten som bønder, så det kan nok være rigtigt, at Hans Tausen har gået bag ploven.

Hans Tausen i Odense

Vi er på nogenlunde sikker grund, når det drejer sig om, at Hans Tausen i 1506 blev elev – pebling som det hed dengang – i en af Odenses skoler, inden han i 1507 kom til Slagelse skole, hvorfra han senere blev optaget i johanniterklostret i Antvorskov. Det var meget sent at komme i skole i 12-års alderen, så han må have fået undervisning andre steder inden da, enten i en anden skole eller privat. Det var da også almindelig praksis at gå i flere skoler, og Peder Palladius,

der senere blev Sjællands biskop, besøgte både Assens, Roskilde og Ribe skoler. Der kan have været mange grunde til en sådan omflakken; en enkelt fremragende lærer kunne trække elever til, og de fleste skoler lagde vægt på, at der skulle være fri adgang for fremmede. Det kan også have været et spørgsmål om, at der nogle steder var flere legater til eleverne.

Der er desværre ingen konkrete oplysninger om Hans Tausens tid i Odense, men da han på det tidspunkt kun var 12 år gammel, var der nok heller ingen grund til at lægge særligt mærke til ham, for man kunne jo ikke dengang vide, at han siden ville blive til noget stort. Men de oplysninger, der findes om skolerne, kan give et indtryk af den verden, han har levet i som pebling.

Der var i tiden op mod reformationen en latinskole i mange købstæder, og i Odense var der hele 3, en i hvert sogn: Albani sogn (nu Sct. Knuds sogn), Vor Frue sogn og Sct. Hans sogn. Desuden var der en højere skole, en slags præsteseminarium, i tilknytning til domkirken og Sct. Knuds Kloster, for hvert stift skulle i middelalderen uddanne sine egne præster, men så langt som til seminariet kom Hans Tausen aldrig i Odense. Domkirkens skole var måske nok den ældste, for allerede i 1179 bestemte pave Alexander III, at der ved alle domkirker skulle være en lærer, der gratis skulle undervise drenge og unge præster, »hvorved lærernes trang kan afhjælpes, vejen til kundskab kan åbnes for eleverne, for at fattige, som ikke kan hjælpes gennem forældrenes formåen, ikke skal berøve lejligheden til at læse og gøre fremskridt«. I Odense omtales en skole første gang i 1280'erne, formentlig i 1283, som altså er Katedralskolens stiftelsesår. Sandsynligvis var det her som andre steder et medlem af domkapitlet (domkirkens præster, her Knudsbrødre), der som *scholasticus* stod for undervisningen, men efterhånden blev han en tilsynsførende skoledirektør med en eller flere personer ansat til at undervise. Men det med den gratis undervisning gik efterhånden i glemmebogen, for i 1349 påtalte Fyns biskop netop den uskik, at eleverne betalte for undervisningen, hvilket havde resulteret i, »at mange på grund af sådan tyngte forlader skolen og opgiver det studium, i hvilket de kunne gøre fremskridt«. Det forbydes nu kategorisk, for at elever »fra disse og andre egne i des større mængde og des livligere må kunne søge denne skole«.

På den tid var der kommet en anden skole, i Vor Frue sogn. I 1319 skrev paven nemlig to breve til skolarerne (eleverne) i det hus i Odense, som ligger til Vor Frue Kirke. Det var utvivlsomt den bygning, som senere blev ligkapel og endnu står ved Vor Frue kirke. Denne skole har altså eksisteret et godt stykke tid før 1319, hvor bygningen stod der. 12 elever ved denne skole var særligt privilegerede, fordi de fik kost og logi og skolebøger gratis, og en lærer skulle holde dem til ilden.

*Hans Tausen, født 1494 i
Birkende på Fyn, død som
biskop i Ribe 1561.*

Mange steder var det almindeligt, at en domkirke havde eneret på at holde skole, og det ønskede man øjensynligt også i Odense. I 1434 bestemte biskoppen, at det i Odense skulle være forbudt at oprette skoler ud over den ene fælles skole ved domkirken og den skole, der kaldes pugeskolen, dvs. en skole for mindre drenge. Denne bestemmelse var sikkert fremkaldt af domkapitlet (præsterne ved Sct. Knuds Kloster), og den skyldes muligvis, at der var opstået endnu en skole, nemlig i Sct. Hans sogn – dengang kaldet Sct. Michaels sogn. Her havde johanniterne omkring 1280 oprettet et kloster, og da de var en hospitalsorden, havde de muligvis et børnehjem for forældreløse børn og i tilknytning dertil en skole. Desuden havde alle klostre undervisning for deres egne novicer, men det er uklart, om andre børn havde adgang til den. I 1447 blev der sluttet en overenskomst mellem johanniternes prior og prioren på Sct. Knuds Kloster. Det blev her understreget, at Sct. Hans Kloster havde en skole, ikke fordi det havde juridisk ret til det, men fordi Sct. Knuds Kloster havde tilladt det. Dog skulle Sct. Hans Kloster forpligte sig til ikke at optage eller beholde drenge over 15 år

*Odense havde i
middelalderen tre
skoler, én i hvert af
sognene Sct. Knud,
Vor Frue og Sct.
Hans. Man mener,
at skolen i Vor Frue
sogn har haft til
huse i det
nuværende ligkapel
ved Vor Frue kirke.*

og overhovedet ikke optage drenge, hvis forældre boede i Albani sogn. Dette må tolkes således, at domkapitlet har haft en børneskole i Albani sogn, som rent faktisk blev styret fra Sct. Knuds Kloster. Den lå vest for Sct. Knuds kirke i den bygning, der efter reformationen blev den samlede latinskoles hjemsted. Sct. Hans skole lå formentlig i en af klosterbygningerne. Aftalen med Sct. Knuds Kloster endte med at understrege, at hvis Sct. Hans Kloster ikke overholdt den, ville Sct. Knuds Kloster kræve skolen nedlagt. Det skete nu ikke.

I de følgende år tier kilderne om skolerne, indtil de dukker op i dronning Christines hofholdningsregnskaber, der dækker årene 1496–1513 og 1520–21. Her omtales hyppigt dronningens gavmildhed mod skoledrengene, hvoraf de små blev kaldt peblinge, de store degne. Det fremgår, at der nu igen blev betalt skolepenge, for dronningen betalte nemlig for den lille pebling, som i 1507 fik 3 skilling til »skoleleje« og året efter 2 skilling til »past« (skolepenge).

Af særlig interesse er et notat fra 1508, hvor dronningen giver 12 skilling til sko og skjorter til den pebling, der er i skole i Slagelse. Det kan have været Hans Tausen. At han kom til Slagelse skole skyldtes måske, at det var den bedste vej til Antvorskov. Iøvrigt fremgår det tydeligt, at dronning Christine havde god forbindelse til dette kloster, og hendes anbefaling skulle nok bane vejen. Hvis man gætter på, at Hans Tausen har gået i skole i Sct. Hans Kloster, kan han dér have fået smag for klosterlivet og måske også en anbefaling fra prioren. Selvfølgelig kunne han være indtrådt i Sct. Hans Kloster i Odense, men Antvorskov var finere, fordi det var hovedklosteret for hele Norden, og

det var også et betydningsfuldt lærdomscenter. Der fik han en fin uddannelse, og klostret betalte senere hans studieophold ved universiteterne i Rostock, Luwen, København og Wittenberg, indtil han søm kætter blev smidt ud af ordenen.

Undervisningen i datidens skoler

Man ville grumme gerne vide noget om undervisningen, men desværre tier kilderne helt, så man må falde tilbage på den lidt tvivlsomme fremgangsmåde at tage spinkle kilder om andre skoler, især fra Ribe Katedralskole, hvor der er mange flere oplysninger end fra Odense, eller fra udlandet, og gætte på, at de også er gyldige for, hvad der foregik i Odense. Latin var kirkesprog i hele Vesteuropa, og eleverne måtte derfor begynde med at lære latin. – Allerede i den klassiske oldtid havde man opdelt undervisningen i de 7 frie kunster, fordelt på det såkaldte *trivium*, der omfattede grammatik, retorik og dialektik, og *quadrivium*, der omfattede aritmetik, geometri, astronomi og musik. Grammatik var mere end bøjninger og syntaks; der indgik også læsning af både klassiske og kristne forfattere, så at eleverne kunne lære at udtrykke sig på latin både skriftligt og mundtligt. Retorik var kunsten at udtrykke sig smukt ved anvendelse af metaforer og andre sprogblomster, så de vordende præster både kunne skrive prædikener og officielle dokumenter som skøder, tingsvidner, testamenter o.a. I dialektikken skulle man øve den logiske sans og lære at argumentere – at disputere, som det hed dengang – for og imod en sag. Senere tider har gjort nar af de mange yderst spidsfindige spørgsmål, f.eks. hvor mange engle der kunne danse på en nålespids, men meningen var, at den slags skulle virke som en hjernegymnastik, så at man ved logisk tænkning kunne nå frem til, hvad der var sandt og hvad der var usandt.

Kendskabet til skolebøger beror hovedsagelig på testamenter. Domprovst Hans Urne testamenterede således i 1503 »til fattige peblinge i denne by 200 bøger som Donater, regulas, Facenus, tres partes Alexandri udi octava, hvilke bøger som nylig er sat«. Nylig sat betyder, at de var trykte, og denne bog gave, som må have været en uvurderlig hjælp, var selvfølgelig kun mulig, fordi bogtrykkerkunsten var kommet til landet. Endda var trykte bøger dyre, nok for dyre for de fleste elever.

Den mest anvendte lærebog i hele Europa var grammatikken »Den mindre kunst om talekunstens dele« (*De partibus ars minor*), forfattet af Donatus og slet og ret kendt som Donat. Efterspørgslen må have været meget stor, for det var den første bog, der blev trykt efter bogtrykkerkunstens opfindelse, omkring 1450, og den kom på kort tid i flere hundrede udgaver. Donat var grammatik for begyndere, og de andre

Allegorisk fremstilling af trivium: grammatik, retorik og dialektik – gennem såning, maling af korn og bagning af brød. Tysk træsnit fra ca. 1500.

bøger, der nævnes i testamentet, er mere avancerede grammatikker. Andre hjælpemidler var vocabularier, dvs. alfabetiske glosesamlinger med forklaringer, nærmest et lille leksikon. Naturligvis var der uhyre megen undervisning i kristendomskundskab, bibellæsning osv., og til det brugte man hovedsagelig de liturgiske tekster. Dem skulle eleverne alligevel kende, for de gik i kirke på alle søn- og helligdage og ved andre lejligheder, og de sang den gregorianske kirkesang.

Endelig skulle de også lære pli og gode manerer, og til det formål fandtes en særlig skolebog »Den dannede« (*Facetus*), en meget udbredt bog, hvis formål var at bibringe læserne både en høj moral og gode selskabsmanerer. Først af alt gælder det naturligvis om at være en god kristen, og det indebærer også en pæn opførsel under gudstjenesten, noget der ikke altid udmærkede eleverne. Desuden skal man opelske en række gode dyder som ydmyghed, retfærdighed og troskab, altid tale sandhed, men iøvrigt ikke tale for meget eller le højrosted. Hvis man ligefrem griner, når man er alene, er det tegn på slethed eller dumhed! Bogen indeholder også en række praktiske råd, som ikke allesammen kan have været aktuelle for skoleelever, i hvert fald kun for dem, der var helt voksne. Således må man ikke gifte sig med en ågerkarls datter eller enke, og hvis man foretager sig noget hemmeligt, skal man ikke fortælle sin hustru noget om det. Man skal naturligvis have respekt for lærerne og arbejde på sit lærestof. Man må ved bordet ikke drikke med munden fuld af mad, og det er absolut ikke passende

at tørre sin næse i dugen. Især skal man vogte sig for tre ting: røg, tagdryp og slette kvinder.

Det er ikke sandsynligt, at en almindelig latinskole gav ret megen undervisning i *quadrivium*. Som regel blev der dog undervist i musik, som spillede en væsentlig rolle, fordi eleverne skulle synge i kirkerne; alle sang den gregorianske sang, og nogle af de ældre sang ofte korsvarene. Dronning Christine, som rådede over Næsbyhoved len og Langeland, havde nogle peblinge med på en tur til Langeland, hvor de sang ved messen, og det fik de da også lidt for. En smule astronomi kom måske også ind i billedet, for at de vordende præster kunne finde ud af påskeberegningen. Påsken er en bevægelig fest, der falder på første søndag efter første fuldmåne efter forårsjævndøgn. Til at finde ud af det havde man en række beregninger, og selv om en præst ikke selv kunne foretage beregningerne, skulle han kunne bruge dem. Ellers kunne en præst i et meget isoleret landsogn komme for skade at lægge påsken på en forkert søndag.

I Christian II's udkast til en skoleforordning er der en plan over, hvordan undervisningen skal foregå, og da den mere sigtede på at skabe ensartede forhold end på en reform, er den næppe meget forskellig fra de faktiske forhold. Forordningen regnede med, at der skulle betales skolepenge, 3 skilling hvert kvartal for en elev. Videre fastsættes, at der skal være et passende antal klasser, mindst 2, så at eleverne kan fordeles efter standpunkt. Hvert halve år skal de eksamineres. Skolen begynder kl. 5 om sommeren, kl. 6 om vinteren. Kl. 7-8 og 9-10 undervises der, 12-14 er der overhøring. Kl. 15-16 læser en lærer noget op, vist for hele skolen under ét, og kl. 16 er der atter overhøring af aftenvers. På aftener før søn- og helligdage læses der af det ny testamente. Dog har eleverne fri en dag om ugen. De daglige fritimer har været brugt til at spise og gå tiggergang eller haste til kirke og synge til et bryllup eller en begravelse.

Undervisningen var næsten udelukkende udenadslæren. Det har været sjældent, at eleverne selv havde bøger, der selv efter bogtrykkerkunstens indførelse var meget dyre. Når læreren i Vor Frue skole skulle holde eleverne med bøger, betyder det sandsynligvis, at der i skolehuset var et lille bibliotek, som på ingen måde måtte fjernes. Sådan var det i Roskilde, hvor bøgerne var lænket fast. Ved undervisningen læste læreren op af en bog, et lille stykke ad gangen, og eleverne gentog det, til de kunne det udenad. Det var ikke altid så svært, for talrige lærebøger i grammatik, katekismus, bibelhistorie m.m. var på vers og derfor lettere at lære. Grammatiske remser og huskevers har også holdt sig i århundreder, og der er stadig mange, der på stående fod kan opremse Ægyptens plager på vers: Vand til blod og frøers mængde o.s.v.

Eleverne må alligevel have haft noget at skrive på, sandsynligvis voks-

eller skifertavler, men det duede ikke til varige notater, så dronningens lille pebling har været glad for at få både papir og lys, så han også kunne arbejde efter mørkets frembrud. En kniv fik han også, måske til at skære gåsepenne med.

Til indlæringen blev der i høj grad brugt slående argumenter. Næsten alle middelalderlige billeder af lærere viser dem med ris og ferle, og skoledisciplinen var øjensynlig meget hård. Kort efter reformationen erklærer den danske bibelhumanist Chr. Pedersen, at børn godt kan lære noget »uden sådan ubarmhjertig hudstrygelse, slag og plager af ferler og af store bøddelris, som man hidtil har brugt«. På grund af disse pinsler flygtede mange fra skolerne, og andre var så skrækslagne, at de ikke kunne huske noget som helst. Selv havde han i sin skoletid lidt »helvedes og skærsilds pine« for en lille forseelses skyld. Drengene blev straffet, så »blodet løb ned ad ryggen på dem i deres hoser, for en titel eller ords skyld, som én for vild i, eller i sine caser og temporalier« (dvs. grammatiske bøjninger o.lign.). Ikke blot svang læreren selv riset, han satte endog de ældre elever til at prygle de mindre. Det må nok tages i betragtning, at Chr. Pedersen som alle reformatorer tegner et meget sort billede af det, der skal reformeres, men prygl var en selvfølgelig del af opdragelsen. Christian II ville forbyde lærerne at have ferler overhovedet, og de skulle fremtidig ikke »slå børnene så umådeligt og uskelligt med ris, som de hertil gjort haver«.

Der var ingen grænser for, hvor længe en dreng kunne blive gående i skolen. Det normale formodes at have været 2 år i hver klasse, dvs. 8 år hvor man havde 4 klasser, men Chr. Pedersen taler om skolarer, der har gået i skole i 16 år uden at have lært at tale ordentligt latin eller skrive godt dansk. Selv om dette måske er lidt overdrevet, har evighedsstudenter sikkert altid eksisteret. Latinskolerne gav sig principielt ikke af med modersmålsundervisning, og det mest almindelige var, at eleverne inden optagelsen kunne modersmålet og grundbegreberne i latin. Men der kan eventuelt have været tilknyttet en abc-lærer, og nogle steder optog man helt små drenge. Hans Tausens skrifter vidner om, at han mestrede både det latinske og det danske sprog. Faktisk skrev han et smukt og kernefuldt dansk, og man skal ikke lade sig forvirre af, at han tilsyneladende ikke kunne stave. Der var simpelthen ikke noget, der hed dansk retskrivning dengang, så det var helt i orden, selv om man stavede det samme ord på flere forskellige måder. Men hvor han erhvervede sig disse sprogkundskaber, får stå hen.

En gennemgang af bøger og undervisningsmetoder kan nok give indtryk af en solid uddannelse, men teori og praksis følges ikke altid ad. Så tidligt som i 1239 forekommer et pavebrev om, hvordan man skal straffe dem, der har snydt til eksamen enten ved at få andre til at hviske til sig eller ved at bestikke eksaminator til på forhånd at indterpe de

rigtige svar. De halvårslige eksaminer fandt vist ikke altid sted, så først når en vordende præst skulle overhøres, blev kundskaberne prøvet. Over hele Europa, også i Danmark, klagede man over gejstlighedens uvidenhed, og der verserede talrige historier om præsteeksamen. En af de mest populære handler om en vis Stypho, der har fået løfte om embede og nu skal eksamineres. Det viser sig, at han ikke kan bøjle det enkleste latinske ord, han kender ikke Bibelen og kan ikke læse op af den. Til sidst bliver han spurgt: »Esne tu de legitimo thoro?« (Er du af lovligt ægteskab?), men øjensynligt har han kun opfattet de første ord og svarer: »Non, sed sum de Laudenburga« (Nej, men jeg er fra Laudenberg). Derefter erklærer en tilstedeværende biskop, at han er bedre egnet til svinehyrde end til sjælehyrde. I en anden version af historien lader eksaminator sig true af indflydelsesrige personer til at lade Stypho bestå. Andre historier fortæller om, hvordan forskellige præstekandidater ved Guds særlige indgriben kommer for sent til eksamen og derfor ikke bliver uduelige præster.

Lærernes kår

Elevernes ringe stode hang nok også sammen med, at skolelærerne heller ikke stod særlig højt. De udgjorde en fattig og lidet agtet stand. De blev ikke længe i bestillingen, eller hvis de gjorde det, var det, fordi de ikke kunne få noget bedre. Biskop Gisico i Odense (1286–1300) beskikkede en lærer og tillagde ham en årlig løn på 1 mark sølv, 2 par sko, 2 skjorter og 10 alen vadmel. Han skulle dagligt sammen med 16 elever spise i Sct. Knuds omgang (dvs. den bygning mellem klosteret og kirken, som nu er menighedssal) af de levninger, der kom fra munkenes bord. Dog gav biskoppen selv til deres årlige underhold 1 mark korn. Ved Vor Frue skole blev der til skolemesteren Jens Tyndskæg henlagt indtægterne af Stenløse og Fraugde kirker, som beløb sig til 24 tdr. korn, og biskop Peder Pagh gav årligt, mens han levede, 16 tønder korn til underholdning. Det er dog uklart, om dette skulle forslå både til læreren og de 12 elever, der boede i skolehuset. Skolemesteren ved Albani kirke fik ikke sådanne goder, men til gengæld ikke så lidt af dronning Christine, bl.a. for at spille på orgel.

Højere myndigheder var godt klar over, at man ikke fik de bedste lærere for en ringe løn, og i 1343, da Velleve kirke blev henlagt til skolemesteren ved Århus domkirke, hed det, at »vi har indset, at skolemesterembedet ved vor kirke, som kræver stor omhu, er så nødtøftigt stillet med hensyn til indtægter og oppebørsler, at de ikke kan yde et sømmeligt underhold, så at den person, der beklæder fornævnte embede, kan yde et nyttigt arbejde«.

En skolebog med titlen *Laborintus*, forfattet af en rektor ved Bremens domskole, var primært en lærebog i poetik, dvs. versekunst, men samtidig tegner den med bevidst satire et levende billede af en skolelærers kummerlige tilværelse. Læreren er altid fattig, fordi han holdes nede af den gerrige hånd, der ikke betænker sig på at sælge de åndelige goder, der burde være gratis. Læreren må købe sig tilladelse til at undervise, og en anden – her menes sikkert *scholasticus* – vil nok have del i indtægterne, men ikke i arbejdet. Tilmed snyder mange forældre ham for hans retmæssige skolepenge. Den ene fader vil kun betale det halve, den anden slet intet under påskud af, at hans søn intet har lært. Hvis læreren prøver at inddrive sin løn ad rettens vej, får han sjældent noget ud af det, fordi dommeren ikke er upåvirkelig for store herrers gunst.

At undervise er en træls tilværelse. Lærerne skal lære små drenge bogstaverne og forklare Donat for dem, mens tårerne strømmer ned ad deres kinder. De store elever er lastefulde og forsømmelige. Om morgenen, når de skal i skole, kryber de med en skildpaddes sendrægtighed, men om aftenen går det hjemad i haregalop. Nogle elever blærer sig med deres viden og tyranniserer de små, andre er sløve og ubegavede. Der er en larm, så lærerens ører er ved at sprænges, og pryglers han eleverne, udsætter han sig for forældrenes vrede, og pryglers han dem ikke, skal de samme forældre nok kræve straf.

Elevernes kår

Var lærerne fattige, var eleverne det ikke mindre. Talrige kilder, selv i Danmark, taler om fattige skolarer (den fælles betegnelse for latinskoolelever), og overalt tages det for givet, at de skulle tigge til deres daglige brød, som det for Odense nævnes 1349. Peder Palladius beretter, hvordan han, da han gik i Assens skole, gav en kammerat en hvid, for at han skulle lære ham »at gå om by og tigge almisse«, hvilket dog ikke var mere vanskeligt, end at han kunne lære det i løbet af en middagsstund. Det må her erindres, at det at give almisse til de fattige, inklusive fattige skolebørn, i middelalderen blev regnet for en meget fortjenstfuld gerning. Almisserne blev nok mest givet i naturalier, mad, tøj, sko eller et bad! Eleverne kunne formentlig regne med en vis nogenlunde regelmæssig indtægt på denne måde. De kunne vist også af og til være lidt påtrængende.

En mere pyntelig og muligvis mere indbringende form for tiggeri foregik, når eleverne juleaften, nytårsaften og helligtrekongers aften gik rundt i byen og sang ved folks døre, og naturligt nok forsømte de aldrig at synge for dronning Christine, der også gav gavmildt ved disse festaftener. Eleverne tjente også ret godt ved at synge i kirken ved

særlige lejligheder, og en pebling fik hele 8 skilling for at holde blus over Anders Globs grav. Hos dronningen kom også den såkaldte stænkedegn, dvs. en, der efter gudstjenesten gik rundt og stænkede husene indvendigt og udvendigt med vievand, og under den 1. november noterede dronningens regnskabsfører: »Ligeså 8 sk. fik jeg af min fru nåde i sin egen hånd på hendes kammer allehelgensdag, som hendes nåde ville have til degnen, som gik at stænke viet vand og selv bad om, at han måtte få så meget.« Det lyder, som om stænkedegnen ved denne lejlighed har været mere end almindelig fordringsfuld.

De små peblinge tjente lidt ved mere beskedne arbejder. En fik 2 skilling for at bringe et brev til Årslev, en anden fik det samme beløb for at vende stegespid, mens det gav 5 skilling at gå til Svendborg. At hugge brænde indbragte kun 1 hvid. Dronningen betalte også rundhåndet til de elever fra alle tre skoler, der gik i procession, da lensmanden på Næsbyhoved Slot, Otto Porsfelt, blev begravet. Der tales i regnskabsbogen også om de små peblinge i hendes nådes gård, så de har nok fået kost og logi dér. En pebling blev holdt i skole i Sct. Hans sogn på dronningens regning, og han fik tillige af hende kosten hos en skrædderkone i Nørregade.

Ved testamentariske gaver tilflød der også eleverne gaver, men det vides ikke, hvem der sørgede for uddelingen, da domprovst Hans Urne skænkede til »fattige peblinge og fattige folk i 3 år 4 gifte (gaver) med flæsk, brød, smør og badstuegang«. Man kan få et indtryk af pengenes værdi i dronningens regnskabsbog, hvor den lille pebling kunne få sko for 2 skilling, mens peblingen i Slagelse for 12 skilling fik sko og skjorter. For 3 mark fik en pebling kost (og muligvis logi) hos en skrædderenke i Nørregade i et halvt år. På den anden side skulle en skrædder have 10 sk. for at sy trøjer til 3 peblinge.

Under disse omstændigheder har 28 elever været særligt privilegerede, nemlig de 16, der fik deres kost i Sct. Knuds Kloster, og de 12, der boede i skolehuset på Vor Frue kirkegård. Men resten måtte klare sig på anden måde. Man ved ikke, hvor mange elever der var, og når Peder Palladius taler om, at der i hans ungdom var 700 elever i Ribe og 900 i Roskilde, skal disse mistænkeligt runde tal nok tages med stort forbehold. Antallet af lærere i Odense er også ukendt, men i Roskilde var der i 1480 en rektor og 6 lærere. Men der var også kun 1 latinsko-

Lyspunkter i skolelivet

Med fattigdom og den hårde skoletugt var elevernes liv hårdt nok, men der var dog visse lyspunkter. Mange steder holdt man en stor skolefest på Sct. Nicolaus' dag den 6. december, fordi denne helgen var skole-

drengenes skytshelgen. I hans legende fortælles nemlig, at tre omvandrede skolarer blev myrdet i en kro og lagt i saltmadskarret, men vakt til live af Sct. Nicolaus. Eleverne i Albani skole fik netop den 6. december en tønde øl af den sammenslutning, der kaldtes Maria Psalters broderskab, og det kan nok tyde på, at der skulde holdes fest. En anden tønde øl fik de på midfaste søndag.

Dertil kom en særdeles munter fest den 28. december, som kaldtes de uskyldige børns dag, fordi evangelieteksten handlede om barnemordet i Bethlehem. Denne fest gik under betegnelsen »alle narres fest« og havde rødder tilbage til den romerske oldtids nytårsfester (saturnalierne). I kirkelig tolkning skulle den være en illustration af Marias lovsang i Lukas-evangeliets 1. kapitel vers 46: »Han har nedstødt de mægtige fra troner og ophøjet de ringe.« Dagen begyndte med, at den rigtige biskop blev afbrudt under messen og frataget sine messeklæder, som »drengebispen« eller »julebispen« iførte sig. Han holdt så en parodi på en messe, og fulgt af sine »kapellaner« tog han så styret for denne dag. Dette udartede mange steder til særdeles grove løjer, for ikke at sige optøjer og store ædegilder, men trods alskens forbud levede denne festlighed videre i adskillige århundreder. Nogle steder blev den flyttet til Sct. Nicolaus' dag, men i Odense holdt man fast ved den 28. december, for den 2. januar 1509 gav dronning Christine en hel rhinsk gylden – og det var mange penge – til »julebispen«. Fastelavn gav også anledning til megen fest og løjer. Kirkelige myndigheder fandt dem ikke passende, og i aftalen mellem Sankt Hans Kloster og domkapitlet 1477 måtte johanniterne forpligte sig til at hindre drengene i deres skole i at deltage i dans og fastelavnsløjer. Christian II's skolereglement forbød også præster, degne og peblinge at forklæde sig til fastelavn og løbe omkring og tigge, som de hidtil havde gjort. Men fastelavnsløjer lod sig ikke sådan udrydde, og den meget fromme dronning Christine havde øjensynligt ikke noget imod dem, siden hun gav en pebling en skilling til at drage i fastelavn med.

Endelig var der også skolekomedierne. Allerede tidligt i middelalderen var der ved Europas domskoler opvokset en tradition for opførelse af religiøse skuespil over helgenlegender eller bibelhistorien, især Kristi lidelse. Dertil kom de såkaldte moraliteter, dvs. skuespil med allegoriske figurer for dyder og laster, der kæmper og diskuterer med hinanden. »Det gamle spil om enhver« har rod i disse skuespil. Det var ofte håndværkerlavene, der stod for dette kirkelige teater, men også unge præster og skoledrenge kunne være med. Ved skolen i Århus blev opført både komedier og tragedier, og måske var det især dem, der stod for farcerne, der ofte blev opført som en del af fastelavnsløjerne.

Fra Odense er bevaret et helgenspil om S. Dorothea og hendes martyrium, en tillem্পning af et tysk forlæg, der gør skuespillet til en

versificeret prædiken, et propagandastykke mod den fremtrængende lutherdom. Desuden findes der to farcespil, skrevet eller oversat af skolemesteren ved Vor Frue skole, Christian Hansen, men alle tre først omkring 1530 og altså længe efter Hans Tausens tid. »Paris's dom« er bygget over den klassiske fortælling om prins Paris, der skulle afgøre, hvem af de tre gudinder der skulle have det æble, der var lovet til den skønneste. Figureerne er nærmest stereotype, men fulde af grov komik, og det gælder i endnu højere grad »Den utro hustru«, der broderer på et udbredt novellemotiv: Den dydige hustru, hvis mand er på pilgrimsrejse, bliver genstand for tilnærmelser fra flere sider. Af det emne kunne man let lave en yderst moralsk handling, men her går det anderledes. Pointen er, at den hidtil dydige hustru giver efter, fordi en troldkælling viser hende en hund, som er en pige, der blev forvandlet, da hun ikke ville give efter for sine lyster. Moralen er altså, at dyden betaler sig ikke. Der forekommer mange grove, for ikke at sige uanstændige elementer, men den slags tog middelalderen i stiv arm og morede sig hjerteligt over. Satirer og parodier selv over højhellige ting som messen var meget udbredte og populære og havde deres naturlige plads i en tid, hvor man var så sikker på sin tro, at man kunne tillade sig at gøre grin med den.

I det væsentlige har undervisningen i de odenseanske skoler på Hans Tausens tid formet sig som her beskrevet. Alt har han ikke oplevet, eftersom han kun gik i skole i Odense ét år, før han i 1507 kom til Slagelse skole. Som anført fandtes der tre af slagsen i Odense, og man ved ikke, hvilken af dem han gik på. I 1537 blev de slået sammen til Odense latinske Skole, der efter sammenlægning med Odense Gymnasium i 1802 kom til at bære navnet Odense Katedralskole. Her hænger der er tavle med navne på dens kendteste elever, og Hans Tausen er naturligt en af dem. Og det er berettiget, eftersom han havde gået på en af de tre skoler, der kom til at danne grundlaget for den fælles latinske skole, Odense fik efter reformationen.

Litteratur

- Dansk Biografisk Leksikon bd. 14, 1983, 378–84 m. henvisninger.
 Dronning Christines Hofholdningsregnskaber, v. William Christensen, m. udførlige registre.
- A. Riising, Aage Blomberg, Ellen Pedersen og H. H. Jacobsen: Odense Katedralskoles Historie 1283–1983, Odense 1984.
- B. Kornerup: Ribe Katedralskoles historie I–II, København 1947–52. (Tilfældigvis er der mange flere oplysninger om denne skole, og en del af dem, især vedr. undervisningen, er her overført til Odense).
- Kristian Jensen: Latinskolenes dannelse. Latinskolenes indhold og formål fra reformationen til enevælden (Antikken i Danmark 3, København 1982).